

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

FILOLOGIK TADQIQOTLARNING YANGI BOSQICHI: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR

III XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI

2025-yil, 21-OKTABR

BUXORO – 2025

ANJUMAN DASTURIY QO'MITASI

1.	B.B. Ma'murov	- Buxoro davlat pedagogika instituti rektori, rais;
2.	Z.M. Muqimov	- Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, rais muovini;
3.	G.R. Akramova	- Ilmiy – tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i, a'zo;
4.	X.A. Xaitov	- Tillar fakulteti dekani, a'zo;
6.	U.S.Amonov	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası mudiri, a'zo;
7.	D.B.Axmedova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo;
8.	G.B.Rustamova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
9.	G.R.Mirxanova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
10.	R.A.Saidova	O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo;
11.	Y.U.Nurova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
12.	Sh.Sh.Nizomova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
13.	N.H.Hojiyeva	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
14.	M.U.Usmonova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo;
15.	N.A.Bafoyeva	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
16.	N.O. Avazova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
17.	S.T. Latipova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo

ILMIY ANJUMANNING TASHKILY QO'MITASI

1.	M.M. Bafayev	- O'quv ishlari bo'yicha prorektor, rais;
2.	M.L. Umedjanova	- Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha birinchi prorektor, rais muovini;
3.	U.S. Amonov	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası mudiri, a'zo;
4.	F.R.Rustamov	Tillar fakulteti Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari
5.	L.F. Sharipova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo;
6.	M.Y. Ro'ziyeva	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası professori, a'zo;
7.	Sh.M. Istamova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
8.	M.B. Sharipova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
9.	G.B. Rustamova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
10.	R.R. Xalilova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, a'zo;
11.	M.U. Usmonova	O'zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo;
12.	F.K. Nurova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi, a'zo;
13.	N.N. Mirjonov	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
14.	M.Y. Latifova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
15.	M.A. Tilavova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo;
16.	M.V. Jabborova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi, a'zo.

To'plam O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrda "2025-yilda o'tkazilishi rejalashtirilgan xalqaro va respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar ro'yxatini tasdiqlash to'g'risida"gi 496-sonli buyrug'i rejasida belgilangan tadbirlarning bajarilishini ta'minlash maqsadida Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi Buxoro davlat pedagogika institutida o'tkazilgan "Filologik tadqiqotlarning yangi bosqichi: zamonaviy tendensiyalar va istiqbollar" mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari asosida tuzildi.

Mas'ul muharrir:

G.B. Rustamova - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Taqrizchilar:

D.S. O'rayeva - filologiya fanlari doktori, professor

F.S. Safarova - filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

I SHO'BA. ZAMONAVIY TILSHUNOSLIK VA AMALIYOTI MASALALARI

KOGNITIV TERMINSHUNOSLIK PARADIGMASINING SHAKLLANISHI: NAZARIY BOSQICHLAR TAHLILI

Mirjonov Nosir Numonovich

Buxoro davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot kognitiv terminshunoslik yo'nalishining shakllanishiga asos bo'lgan nazariy shart-sharoitlarni aniqlashga bag'ishlangan. An'anaviy tizimli yondashuv (V. Lotte, E. Wüster) terminni faqat lug'aviy birlik sifatida ko'rgan bo'lsa, ushbu ishda uning bilishdagi (kognitiv) va kommunikatsiyadagi (diskursiv) funksiyasini yoritish muammosi hal qilinadi. Tahlil natijasida kognitiv paradigмага o'tishni ta'minlagan uchta asosiy bosqich (tendensiyalardagi o'zgarish, kognitiv tilshunoslikning integratsiyasi va diskurs tushunchasining ob'ektga aylanishi) aniqlandi. Bu yangi yondashuv terminologik bilimni shakllantirish, saqlash va uzatish kabi murakkab mental jarayonlarni o'rganishga imkon beradi.

Kalit so'zlar: Kognitiv terminshunoslik, diskurs, kognitiv paradigma, kontsept, bilish birligi, ramka.

Kirish

Terminshunoslik fanining rivojlanishi XX asr o'rtalaridan boshlab katta evolyutsion yo'lni bosib o'tdi. Dastlabki yondashuvlar, masalan, V. Lotte va E. Wüsterning ishlari, terminlarni ideal tizimlashtirilgan, izolyatsiya qilingan lug'aviy birliklar sifatida ko'rdi. Biroq, XX asr oxiriga kelib, tilshunoslikda kognitiv va diskursiv paradigmalarning paydo bo'lishi an'anaviy terminologiyaning nazariy chegaralarini kengaytirishni talab qildi. Terminning mohiyatini faqat struktural nuqtai nazardan tushunish, uning bilishdagi (kognitiv) va kommunikatsiyadagi (diskursiv) funksiyasini yoritish uchun yetarli bo'lmadi. Ushbu muammo kognitiv terminshunoslik yo'nalishining shakllanishiga asosiy turtki bo'ldi.

Tadqiqot Maqsadi: An'anaviy tizimli yondashuvdan kognitiv paradigмага o'tishni ta'minlagan asosiy nazariy bosqichlarni (shart-sharoitlarni) aniqlash va ularning mazmunini yoritishdan iborat.

Metodlar (Methods)

Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy tahlil, nazariy sintez va terminologik kontseptsialarni izohlash usullari qo'llanildi. O'rganish materialini asosan terminologik maktablarning fundamental ishlaridagi (shu jumladan Mishlanova ishida keltirilgan) asosiy nazariy kontseptsiyalar tashkil etdi. Ushbu usullar yordamida terminshunoslik rivojlanishidagi asosiy o'zgarishlar va ularning kognitiv paradigмага kirib kelishiga ta'sir darajasi aniqlandi.

Natijalar (Results)

O'tkazilgan tahlil natijasida kognitiv terminshunoslik yo'nalishining shakllanishiga sabab bo'lgan uchta asosiy nazariy bosqich (shart-sharoit) aniqlandi:

- 1. Terminshunoslik rivojlanishining asosiy tendentsiyalaridagi o'zgarishlar.** An'anaviy (tizimli) terminshunoslikda terminlar tizimli, normativ, ideal xarakterga ega bo'lishi kerak edi. Keyingi rivojlanishda esa terminologik birliklar diskursiv, nutqiy, sub'ektiv element sifatida ham tan olindi. Sohaga xos bilimlar bilan bir qatorda, terminlar orqali kontseptsiyalar (tushunchalar) qanday yaratilishi va tushunilishi masalasi dolzarb bo'ldi.
- 2. Kognitiv tilshunoslik tamoyillarining terminshunoslikka integratsiyasi.** Kognitiv paradigmaning markaziy g'oyasi – til inson bilish faoliyatining asosiy vositasi ekanligini tan olishdir. Ushbu tamoyillar terminshunoslikka kirib kelgach, tadqiqotlar markaziga Kontseptual Tahlil (bilimiy kontseptsiyani o'rganish), Antropotsentrizm va Ramka (Frame) nazariyalari o'tdi.
- 3. Diskurs tushunchasining terminologik tadqiqotlar ob'ektiga aylanishi.** Kognitiv terminshunoslikning eng muhim sharti diskursni tadqiqot ob'ekti sifatida tan olishdir.

Bu diskurs faoliyatga yo'naltirilgan bo'lib, terminlar orqali faqat axborot uzatmay, balki bilimni tashkillashtiradi va uning qabul qilinishini ta'minlaydi.

Muhokama (Discussion)

Olingan natijalar terminshunoslik rivojlanishida uzluksiz, lekin tub o'zgarishlar yuz berganini ko'rsatadi. Mishlanova tadqiqotida ta'kidlanganidek, diskursning tadqiqot ob'ekti sifatida tan olinishi an'anaviy terminologiyadan kognitiv terminologiyaga o'tishdagi hal qiluvchi omil bo'ldi. Agar an'anaviy yondashuv terminni "lug'at birligi" sifatida ko'rgan bo'lsa, kognitiv yondashuv uni "diskursda namoyon bo'ladigan bilish birligi" sifatida ko'radi. Bu o'tish faqat lug'aviy xususiyatlarni o'rganishdan terminologik bilimni shakllantirish, saqlash va uzatish kabi murakkab mental jarayonlarni o'rganishga o'tishni bildiradi.

Xulosa (Conclusion)

Kognitiv terminshunoslik yo'nalishining shakllanishi terminologiyaning uchta asosiy shart-sharoitning uyg'unlashuvi natijasida yuzaga keldi: an'anaviy modellardagi cheklovlarning paydo bo'lishi, kognitiv tilshunoslikning metodologik baza bilan ta'minlashi va diskurs tushunchasining bilimni tizimlashtiruvchi markaziy ob'ekt sifatida tan olinishi. Bu yangi paradiqma terminni soha mutaxassisining mental faoliyati mahsuli va bilimni tashkillashtirish vositasi sifatida tushunishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Kubryakova E. S. *Chast' rechi v kognitivnom aspekte*. Moskva, Nauka, 1996.
2. Lotte D. S. *Voprosy zaimstvovaniya i uporyadocheniya inoyazychnyx terminov i terminoelementov*. Moskva: Nauka, 1982.
3. Mishlanova S. L. *Termin v meditsinskom diskurse (formirovanie, funktsionirovanie, razvitie)*. Dissertatsiya avtoreferati. Perm, 2003.
4. R. Temmerman. *Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive-Aspect*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, 2000.
5. Wüster E. *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie*. Wien, 1985.
6. Yusupov U. K. *Kognitivnaya lingvistika i problemy obshchego yazykoznaniya*. Tashkent: Fan, 2005.